

Ogillande av vinst

Min hållning avgjordes av min syn på vinstens funktion i samhällsekonomin. Dess uppgift är inte bara att vara en mätare på graden av effektivitet i olika sätt att använda de ekonomiska resurserna. Vinstintresset är dessutom den enda renodlade bevakaren av att resurser utnyttjas effektivt. (Feldt 1991, s 28)

LEDARE

Medan debatten om vinstförbud i produktionen av välfärdstjänster pågår intensivt kom jag att läsa en ny psykologisk studie som tyder på att människor har en tendens att se obalanserat negativt på vinst (Bhattacharjee m fl 2017). En sådan tendens kanske kan förklara att många i opinionsmätningar säger sig vara för ett vinstförbud i välfärdssektorn.

Forskarna har i ett antal studier undersökt människors attityder till vinst. De fann i en studie att människor, när de betraktar ett antal faktiska företag, anser att vinst är negativt relaterad till den nytta ett företag ger samhället i stort. Likaså anses en vinst vara mindre välförtjänt ju större den är och att vinst uppkommer på någon annans bekostnad. Samma attityder gäller gentemot hela branscher av företag. I en annan studie ombads deltagarna att ta ställning till hur införandet av ett vinstmotiv skulle påverka fyra hypotetiska organisationer. De såg det som skadligt och som att det minskar en organisations möjlighet att uppnå sina mål. Deltagarna angav vidare att skadlig affärsverksamhet kunde förväntas öka vinsten.

Forskarna visade också att deltagarna kunde påverkas i sin syn genom påminnelser om att marknadsförhållanden, som konkurrens och ryktes-spridning, kan lägga restriktioner på hur vinstdrivande företag betar sig. Påminnelserna gjorde inställningen till vinst mindre negativ. Men utan påminnelser glömdes marknadsdisciplinens gynnsamma effekter bort. I en sista studie fann forskarna slutligen att deltagarna (till skillnad från Kjell-Olof Feldt) tenderar att negligera de positiva incitament för långsiktigt värdeskapande som vinstmotivet kan ge, medan de mer direkt uppmärksammar de negativa incitament för beteende som kan uppstå på kort sikt.

Dessa resultat antyder att människors attityder till marknadsekonomin kan ha sin grund i förenklade mentala modeller, som får dem att lägga tonvikt vid vissa negativa aspekter och att negligera vissa positiva aspekter.

När det gäller vinster just i välfärdssektorn kan en svensk experimentellt utformad opinionsundersökning sägas ge stöd till denna slutsats. Jordahl (2015) har undersökt vad svenskarna tror om de privata välfärdsföretagens rörelsemarginal. Den sanna siffran vid tiden för undersökningen var 5 procent, men i genomsnitt trodde respondenterna att den låg på 26 procent.

En hel fjärdedel trodde att den var 40 procent eller högre. Med andra ord verkar kunskapsläget minst sagt dåligt. När mer kunskap förmedlades förändrades dock resultaten något. Ju mer en person överskattade rörelsemarginalen, desto mer positivt inställd var hon eller han till att begränsa ägarnas vinstuttag. När respondenterna fick information om vilken rörelsemarginal välfärdsföretagen faktiskt hade blev färre av dem positivt inställda till att begränsa ägarnas vinstuttag. Överskattningarna av välfärdsföretagen förklarade dock endast en mindre del av stödet för en begränsning av vinstuttag. Även med information stödde en majoritet ett sådant förslag.

En fråga är om mer kunskap om hur en marknadsekonomi fungerar kan minska tendenser att betrakta vinster och, mer allmänt, det marknadsekonomiska systemet som negativa. Både Bhattacharjee m fl (2017) och Jordahl (2015) tyder på det, liksom kanske även Caplan (2007). Den senare finner att ”vanliga” människor har en mer negativ inställning till marknadsekonomi än nationalekonomer, t ex genom att underskatta betydelsen av incitament för mänskligt beteende. Därutöver kan en fransk studie nämnas: Vranceanu och Barthélémy (2011) finner att kunskap i nationalekonomi bidrar till att förklara en positiv syn på liberaliserande reformer.¹

Nationalekonomer som kunskapsspridare kan härvidlag ha en viktig roll i den fortsatta svenska debatten. Det kan t ex vara så att människor lätt fokuserar på kortsiktiga effekter och på människors motiv. Det nationalekonomer kan göra är t ex att förklara vikten av att beakta det långa perspektivet och att skilja på utfall och bakomliggande motiv. Under vissa villkor kan egenintresse vara socialt gynnsamt – och dessa villkor kan nationalekonomer hjälpa till att klargöra, inte minst inom välfärdssektorn. De kan också förklara incitamentens roll. En källa till kunskap där är Henrekson och Stenkula (2016), som förklarar vilken roll vinst spelar för entreprenörer och deras funktion i marknadsekonomi.

Niclas Berggren

REFERENSER

Bhattacharjee, A, J Dana och J Baron (2017), ”Anti-Profit Beliefs: How People Neglect the Societal Benefits of Profit”, under utgivning i *Journal of Personality and Social Psychology*.

Caplan, B (2007), *The Myth of the Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies*, Princeton University Press, Princeton, NJ.

Feldt, K-O (1991), *Alla dessa dagar... – i regeringen 1982–1990*, Norstedts, Stockholm.

Henrekson, M och M Stenkula (2016), ”Ersättningen för entreprenörskap”, *Ekonomisk Debatt*, årg 44, nr 1, s 33–44.

Jordahl, H (2015), ”Vinster i välfärden – funktion och opinion”, i Eklund, J (red), *Vinster, välfärd och entreprenörskap*, Swedish

¹ Saint-Paul (2010) försöker förklara en negativ syn på marknadsekonomi med skolan: Där återfinns, genom självselektion, personer som gynnas av offentlig verksamhet och som i regel står till vänster politiskt. Dessa influerar elever i vänsterriktning. Hans modell implicerar bl a att denna effekt är större ju viktigare skolan är i ett samhälle relativt familjen för att påverka unga och ju starkare korrelationen är mellan en negativ syn på marknadsekonomi och sannolikheten att bli lärare. För att motverka en negativ syn på vinst torde alltså kunskap behöva komma elever och andra till del från annat håll – såsom från familj eller nationalekonomer.

Economic Forum Report 2015, Entreprenörskapsforum, Stockholm.

Saint-Paul, G (2010), "Endogenous Indoctrination: Occupational Choices, the Evolution of Beliefs and the Political Economy of Reforms", *Economic Journal*, vol 120, s 325-353.

Vranceanu, R och J Barthélémy (2011), "Knowledge in Economics and Economic Reform: An Analysis of French Survey Data", ESSEC Working Paper 1103, ESSEC Business School, Cergy.